

Posudek školitele na disertační práci PhDr. Jaromíra Karpíška

Proměny krajiny českých zemí ve druhé polovině 20. století z hlediska významných dějinných procesů (odsun, kolektivizace a jejich odraz na modelových územích).
Hradec Králové 2019.

Předmětem disertační práce PhDr. Jaromíra Karpíška se stal zatím v historickém výzkumu neřešený aspekt dopadu velkých poválečných majetkových přesunů a reorganizace zemědělské výroby formou kolektivizace na podobu krajiny a strukturu využití půdy při jejím obhospodařování. Pro členění půdy podle kategorií jejího využití používá autor anglický termín *land use*. Téma práce tak představuje zcela nový pohled na kolektivizační proces, v němž jsou proměny vlastnické struktury porovnávány s dopady odsunu a vlivem typu krajiny, v níž ke kolektivizaci docházelo. Autor proto vybral všechny krajinné typy – hornatinu, vrchovinu a nížiny a ještě je poměřil procesem odsunu německého obyvatelstva. Jejich regionální zpředmětnění tvoří tři okresy z let 1949–1960: 1) pohraniční Broumov v podhorské oblasti severovýchodních Čech, v němž došlo k úplnému odsunu obyvatelstva; 2) okres Jihlava ležící v pahorkatině Českomoravské vysočiny, který byl zasažen odsunem jen částečně a 3) nížinný okres Nový Bydžov opět v tehdejší Hradeckém kraji, kde si obyvatelstvo udrželo stoprocentní kontinuitu. Časový záběr výzkumu omezil autor lety od zahájení kolektivizace až po ukončení její druhé vlny, která proces na konci padesátých let završila. S tímto chronologickým vymezením lze souhlasit, byť je zřejmé, že kolektivní zemědělská velkovýroba přinášela v dalších desetiletích nové zásahy do využívání půdy opětovně zasahujících do rázu krajiny. To by však přesahovalo možnosti individuálního výzkumu a velmi by zkomplikovalo proces přípravy práce neúměrnou náročností při vytváření heuristiky dostatečně dotované potřebnými informacemi.

Dr. Karpíšek přikročil k přípravě disertace velmi odpovědně, o čemž svědčí rozsáhlá heuristická základna vycházející z mnoha analyzovaných písemných pramenů, vázaných na kolektivizaci a uchovaných ve fondech archivů celostátní, krajské i okresní působnosti, a také z dobového tisku. Stranou nezůstalo studium rozsáhlé odborné literatury k problematice kolektivizace a krajinné tematiky, byť autorovi svým zaměřením pro jím prováděný výzkum v zásadě nepomohla; poznání dlouhodobě kumulované kolektivizační historiografie však autorovi dalo bezesporu širší rozhled o politických souvislostech, celkovém vývoji a hospodářských a sociálních dopadech procesu združstevňování v padesátých letech 20. století. Počty publikací a statí jdou do stovek, přehlédnout nelze ani zahraniční, německy a anglicky psanou literaturu. Její členění v závěrečném seznamu má čtyři oddíly, v případě kolektivizace je dělícím listopad 1989, což lze přijmout; za spíše zbytečné považuji členění literatury ke

krajině do dvou, poněkud se prolínajících oddílů.

Vedle heuristiky bylo důležité, jak autor metodologicky a metodicky vymezí způsob zkoumání. Mám za to, že představení koncepce tematiky bylo provedeno velmi důkladně. K zvolenému pojetí výzkumu a užívaným metodickým přístupům se J. Karpíšek vyslovil podrobně jednak v úvodu práce, jednak se k těmto teoretickým aspektům vracel v kapitole, v níž analyzoval prameny a literaturu, když klasifikoval typy informací, které mu jednotlivé písemnosti byly schopny poskytnout. O hlubokém promyšlení způsobů, jak zvolené téma důkladně analyzovat, a na základě komparace procesů působících v jednotlivých regionech prozkoumat, svědčí i hypotézy formulované ve vazbě na typ krajiny i probíhající společenské procesy (odsun, osídlení, první vlna zakládání JZD, jejich rozpad, atd.). Nelze přehlédnout, že závěrečný výklad získaných poznatků s přijatými hypotézami důsledně pracuje, přináší v bohaté argumentaci vysvětlení a zřetelné odůvodnění buď jejich oprávněnosti, nebo naopak jejich nepotvrzení. Oceňuji, že autor si je při stanovování takových závěrů vždy vědom složitosti probíhajících společenských, hospodářských, sociálních i technologických procesů, jejichž „namixování“ bylo v jednotlivých zvolených regionech výrazně závislé právě na objektivních krajinných podmínkách stejně jako na ne vždy stejných důsledcích probíhajících společenských přeměn. Z toho pak doktorand dovozuje potřebu budoucího výzkumu v dalších regionech, které se liší buď typem krajiny a jejími hospodářskými možnostmi, anebo povahou hospodářsko-sociálního zvratu v letech zakládání a budování JZD.

Proto již v této části posudku konstatuji, že autor dosáhl stanovených cílů. Zpracoval téma neobvyklým, avšak velmi přínosným způsobem, a k obrazu kolektivizace, v posledním době poněkud deformovaným jednostranným důrazem na poznání sociálněpoliticky necitlivých způsobů jejího provádění a jejich tragické důsledky, přidal argumentačně podložené závěry ukazující, že alespoň v podobě krajiny a jejího využití ještě samotná kolektivizace nepředstavovala vždy proces, který by krajinu poznamenával jen negativisticky. A pokud k nim docházelo, nebylo to vždy kvůli združstevňování, ale také pro například nedostatek obyvatel pečujících o krajinu (důsledky odsunu).

Autor při zpracování práce využil pochopitelně dílčí výsledky průvodního výzkumu, publikované v několika kratších průpravných statích vázaných na téma disertace a zpracovaných v průběhu svého studia.

Struktura Karpíškovy disertace vychází z chronologicko-tematického členění. Respektuje fakt, že kolektivizace byla zhruba desetiletým procesem, prováděným v dílčích časových fázích, s různou intenzitou nátlaku, ale v jejichž rámci reagovala vesnická komunita na proměny výrobních vztahů, majetkové zásahy a měnící se skladbu vlastnictví ne vždy stejným

způsobem, podmiňovaným řadou objektivních i subjektivních faktorů. Odtud pak míří k vyhodnocení periodizačních mezníků (na základě poměrných dat), které nestanovuje podle jejich celostátní podoby, ale na základě poznatků lišících se okres od okresu, ba dokonce i místně v jejich teritoriu. Vždy je však s daty (podle Kaplanovy shrnující práce) porovnává. To vše je pouze podkladem pro další výzkum směřující k plošnému zachycení všech proměn ve vlastnictví půdy a v jejím využití a k poznání míry dopadu typu krajiny a sociálních proměn v jejím území. Rozměrem práce dosahuje obvyklého objemového standardu doktorských disertací. V jejím zaměření se rozhodně neprosazuje pozitivistické hromadění faktů, ale naopak jde o detailní a zjevně promyšlený rozbor, který přináší četná konkrétní fakta, obnažující přesvědčivě podstatu vazeb mezi jednotlivými komponenty procesu, jejich kauzální závislost i paralelní vývoj.

Z hlediska obsahové skladby se práce člení do šesti kapitol, úvodu, závěru (který je oproti zvyklostem číslován) a do dalších samostatně uspořádaných částí. Nemá smysl v tomto stanovisku popisovat jejich obsah. Podstatné je, že uspořádání textových částí nelze nic problematického vytknout. Vycházejí z povahy tématu a sledují postup, s kterým autor pracoval. Nebylo by však možná od věci některé z názvů ještě poupravit, aby přesněji vyjadřovaly zacílení jednotlivých částí textu. Rovněž název práce sice striktně pojmenovává zaměření výzkumu, ale má takřka až barokní rozsah. Pro vydání práce jej bude třeba bezesporu zkrátit a tak v něm zdůraznit podstatné, např. *Proměny krajiny českých zemí po roce 1945 v důsledku provedení odsunu a kolektivizace*.

Velmi závažnou složkou práce jsou mapy, tabulky, grafy a diagramy zachycující v rozsahu více než 110 položek podobu kolektivizace a především – v případě zcela unikátních map – obrovský studijní materiál, bez jehož prostudování se další obdobně prováděný výzkum neobejde. Jen počet map s číslováním do třiceti a s řadou dílčích submap zahrnuje téměř šedesát položek, vyvedených povětšinou barevně. Jejich zhotovení si jistě vyžádalo desítky hodin pečlivé práce, ostatně stejně jako u početných tabulek, shrnujících shromážděná data a jejich poměrné propočty. Rozsáhlý poznámkový aparát přináší především úplné zachycení pramenných dokladů pro konkrétní tvrzení s přesným uvedením jejich uložení. Dále je součástí disertace seznam užitečných zkratk, umístěný ne zcela vhodně na závěrečných stránkách práce. Pochválit je třeba jmenný rejstřík zachycující téměř 250 názvů obcí, které se v textu objevují. Trochu diskutabilní se jeví velmi stručný seznam pojmů.

Jestliže si autor vytyčil úkol poznat dopad změn ve vlastnictví zemědělské půdy na proměnu historického *land use* a podobu zemědělské kulturní krajiny, lze oprávněně konstatovat, že se mu ho podařilo naplnit. Disertační práce PhDr. Jaromíra Karpíška odráží svou kvalitou – a to je na

ní podstatné – autorovy nabyté vědomosti, které z něho činí nadmíru povolaného znalce dané tematiky. Oprávněně si zaslouží, aby byla předložena a přijata k obhajobě jako zcela původní dílo, které přináší metodicky cenné postupy pro poznání proměn prostoru a jeho krajinné podoby, k nimž docházelo v důsledku rozsáhlých společenských procesů, měnících staletou podobu hospodářské a sociální reality českého venkova v letech 1949–1960. Karpíšek přispívá použitou metodikou k rozvoji dalšího budoucího výzkumu. Vřele doporučuji, aby byla práce po té, co projde ještě jednou jazykovou korekturou, publikována, a to pokud možno v celém rozsahu. Do budoucna by bylo přínosné, kdyby autor pokračoval v nadhozených perspektivách výzkumu, jak je určuje na konci své práce.

Zcela na závěr bych také rád připojil pár slov jako ocenění disertantovy píle a tvůrčích přístupů, které projevoval v průběhu doktorského studia. Pozitivně hodnotit je třeba i to, že přes další pracovní povinnosti v rámci FF UHK (správce fakultní knihovny a dílčí zapojení do výuky) nevybočovalo Karpíškovo studium z jeho individuálního studijního plánu. Pochválit je pak třeba i jeho publikační činnost a podíl na vědecko-organizačních aktivitách v oblasti doktorandských konferencí. Také z těchto důvodů si zaslouží, aby mu byla po úspěšné obhajobě jeho velmi přínosné a objevné práce udělena vědecká hodnost doktor (Ph.D.).

V Praze 4. března 2019

prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.
školitel